

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 002.1:347.133.5(497.431)"17/18"

Prejeto: 25. 7. 2017

**Boris Golec**

izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa,
 Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
 E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Starejša uradovalna slovenica iz Spodnje Savinjske doline

IZVLEČEK

*Spodnja Savinjska dolina je bila še do nedavnega prostor, iz katerega nismo poznali nobenih slovenskih uradov-
 valnih besedil ali zapisov uradovalne narave, ki bi nastali pred sredo 19. stoletja. Danes se lahko pohvali z največjim
 številom slovenskih oporok in z najzgodnejšimi ter najštevilnejšimi slovenskimi desetinskimi registri, evidentiranih
 pa je tudi več drugih vrsti dokumentov v slovenščini. Vse oporoške so nastale v prvi polovici 19. stoletja, desetinski
 registri in drugi uradovalni zapisi pa konec 18. in v začetku 19. stoletja. Natančneje so predstavljeni doslej še ne-
 objavljeni primeri besedil, sicer pa vsebuje prispevek popis vseh znanih slovenskih uradovvalnih dokumentov, nastalih
 v Spodnji Savinjski dolini pred sredo 19. stoletja.*

KLJUČNE BESEDE

slovenska uradovalna besedila, desetinski registri, oporoške, slovenščina, Spodnja Savinjska dolina

ABSTRACT

THE EARLY OFFICIAL SLOVENICA FROM THE LOWER SAVINJA VALLEY

*Until recently, the Lower Savinja Valley was an area from which no Slovenian official texts or records were
 known to have originated from before the mid-nineteenth century. Today, however, it may boast the largest number
 of Slovenian last wills and testaments as well as the earliest and most numerous Slovenian tithe registers, along with
 the records of several other types of documents in the Slovenian language. All last wills and testaments were drawn up
 during the first half of the nineteenth century, and tithe registers and other official records at the end of the eighteenth
 and early nineteenth centuries. In addition to providing a detailed presentation of hitherto unpublished examples of
 texts, the contribution contains a survey of all known Slovenian-language official documents, produced in the Lower
 Savinja Valley before the mid-nineteenth century.*

KEY WORDS

Slovenian official texts, tithe registers, last wills and testaments, Slovenian language, Lower Savinja Valley

Spodnja Savinjska dolina je bila še do nedavnega prostor, iz katerega nismo poznali nobenih slovenskih uradovanih besedil ali zapisov, ki bi nastali pred sredo 19. stoletja, ko je slovenščina postala eden od uradnih jezikov habsburške monarhije (1849). Na Slovenskem ta prostor sicer ni predstavljal edine tovrstne bele lise, zato pa vendarle občutno, saj gre za gosto naseljeno območje s številnimi svetnimi in cerkvenimi središči. Neevidentiranost starejših uradovanih zapisov v slovenskem jeziku je prihajala tem bolj do izraza ob dejstvu, da jih kar nekaj poznamo iz Zgornje Savinjske doline z Zadrebko dolino, tako denimo več zgodnejših iz Gornjega Grada, drugega središča ljubljanske škofije,¹ in iz tamkajšnjih trških okolij.² Odkritja zadnjih let, ki so skoraj vsa plod arhivističnega dela Aleksandra Žižka, so tudi Spodnjo Savinjsko dolino trdno umestila na zemljevid starejše uradovalne slovenice. Končno poznamo iz tega prostora prvo prisego, čeprav je poznega nastanka in čeprav so ravno prisege do srede 19. stoletja daleč najpogostejša slovenska besedila uradovalne narave. Spodnjesavinjski prostor predstavlja dvojno posebnost, saj se lahko na drugi strani pohvali z največjim številom slovenskih oporok in z najzgodnejšimi ter najštevilnejšimi desetinskimi registri.

»Čast« tega območja je na neki način reševalo leta 1973 objavljeno pismo braslovškega župnijskega vikarja Filipa Terpina generalnemu vikarju v Ljubljani iz leta 1651, ki vsebuje nekaj slovenskih citatov, vsebina pa se nanaša na sosednji prostor, na pritožbo župljanov Trbovelj.³ Leta 2006 se je Terpinovemu pismu pridružila objava skromnega desetinskega registra braslovške župnije iz leta 1803, katerega pomen je bil ta, da je šlo za dotlej sploh edini evidentirani slovensko pisani desetinski register. Odkrit je bil leta 1993 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu in ni dolgo obdržal prvenstva.⁴ Vodnik po urbarjih in urbarialnih registrih štajerskih arhivov (2009) namreč že osem let opozarja uporabnike na rabo slovenščine v registrih žitne desetine gospostva Gornji Grad s konca 18. stoletja za več krajev v spodnjesavinjskem prostoru.⁵

V pričujočem prispevku bodo obravnavani tisti registri, ki jih doslej nismo poznali, če izvezamo sumarno omembo v arhivskem vodniku, ne pa tudi že objavljeni braslovški register, ki ga bomo v obravnavo pritegnili samo primerjalno in ga vključili v popis vseh slovenskih desetinskih registrov za območje Spodnje Savinjske doline. Prav tak princip bomo ubrali v drugem delu, posvečenem oporokam, in v tretjem, kjer bomo obravnavali ostale zvrsti besedil. Ker so bile vse oporoke pred kratkim objavljene v monografiji o slovenskih oporoknih besedilih (2017),⁶ se bomo ustavili smo pri eni, po vsebini in okoliščinah nastanka reprezentativnejši, medtem ko bodo druga uradovalna besedila objavljena v celoti.

Jezikovno in pravopisno analizo besedil prepuščamo jezikoslovcem. Dotakniti se želimo le okoliščin in razlogov nastanka slovenskih uradovanih tekstov ter mestoma opozoriti na njihovo zanimivo vsebino in posebnosti.

Desetinski registri s konca 18. in začetka 19. stoletja

Pregledovanje arhivskega gradiva v arhivih Slovenske Štajerske in v Gradcu je v zadnjega četrto stoletja navrglo osem slovensko pisanih desetinskih registrov, ki zadevajo spodnjesavinjski prostor in so nastali med letoma 1789 in 1803. Prvih sedem jih hrani Zgodovinski arhiv Celje, zadnjega, edinega že objavljenega, pa Štajerski deželni arhiv.⁷

Sedem slovenskih desetinskih registrov iz časovnega razpona 1789–1792 se je ohranilo med številnimi nemškimi v fondu gospostva Gornji Grad. Štirje se nanašajo na desetino v krajih Rakuše⁸ in Migojnice v župnije Griže, medtem ko so drugi trije popisi desetine za Vologo pri Sv. Jeronimu nad Vranskim.⁹ Migojniške registre, kot jih bomo imenovali v nadaljevanju, je sestavil domačin Pongrac Lemež, o čemer priča njegova pisava s podpisom, ki ju najdemo v spremnem dopisu soseske gornjegrajskemu oskrbniku, datiranjem 28.

¹ Najzgodnejši slovenski dokument, nastal v Gornjem Gradcu, je sinodalni dekret ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1604 (zadnja objava: Kolar, Sinode škofa Hrena, str. 462–464). Sledi mu breve papeža Gregorja XV. o podelitvi odpustkov cerkvi v Gornjem Gradcu z letnico 1621 (zadnja objava: Golia, Slovenica I, str. 134–135).

² Iz leta 1792 poznamo prisego za novospregjete tržane trga Rečica ob Savinji, med letoma 1818 in 1822 pa je bila napisana takšna prisega v Mozirju; zadnja je zelo dolgo veljala za starejšo, iz leta 1740 (zadnja objava: Golec, Slovenska prisežna besedila, MOZ-1 in REC-1).

³ Koruza, O zapisanih primerih, str. 253–254.

⁴ Golec, Urbarialia slovenica, str. 295–302.

⁵ Vodnik po urbarjih, str. 39–40.

⁶ Golec, Slovenske oporoke.

⁷ Desetinski registri v Zgodovinskem arhivu Celje so bili evidentirani v letih 2016 in 2017 na podlagi napotil v arhivskem vodniku (Vodnik po urbarjih, str. 39–40), medtem ko sem register v Štajerskem deželnem arhivu odkril leta 1993 po naključju.

⁸ Gre za zaselek kraja Migojnice pri Grižah. Po franciscejskem katastru so bile »Rakusche« samo nenaseljena ledina vzhodno od Migojnic (ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 351, k. o. Zabukovica, 1825, mapni list I).

⁹ V bližini Vologe je večji kraj podobnega imena Volog v Zadrebki dolini. V razlikovanje med njima je pisec desetinskih registrov navedel, da gre za naselje v soseski sv. Jošta v vranski župniji.

aprila 1791 v Rakušah.¹⁰ Lemež je bil pismen kmečki človek, domačin, po vsej verjetnosti mlajši.¹¹ Očitno je bolje obvladal pisno slovenščino kot nemščino ali pa se je znal pisno izražati sploh samo slovensko. Precej izpiljena, v desno nagnjena pisava govori v prid domnevi, da je imel za seboj kar nekaj prakse. Morda je bil sprva tudi desetinski zakupnik, vsekakor pa ne več leta 1792, ko je pod registrom s križcem podpisan Gašper Hočevar oziroma Kočevar (*Kaspar Kotschevar Bestandmann*); njegovo ime je v nemščini napisal gornjegrajski gosposčinski uradnik. Hočevar, gospodar v Migojnicah št. 6, je bil obenem tudi desetinski obveznik, v registrih naveden kot *Gashper Hazheuar*, *Casper Hadzheva[r]*, *Kashp* (sic!) *Hazhevar*.

Seznam desetinskih registrov (1789–1803)

Zaporedna št. 1	
Čas in kraj nastanka	1789, [Migojnice]
Vsebina	Register žitne desetine gospostva Gornji Grad za Rakuše in Migojnice
Zapisovalec	Pongrac Lemež
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 20,6–20,8 x 33,2 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 36, a. e. 7/36, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1789–1844.

Zaporedna št. 2	
Čas in kraj nastanka	1790, [Migojnice]
Vsebina	Register žitne desetine gospostva Gornji Grad za Rakuše in Migojnice
Zapisovalec	Pongrac Lemež
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 20,3–20,5 x 32,5 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1790–1844.

Zaporedna št. 3	
Čas in kraj nastanka	1791, [Migojnice]
Vsebina	Register žitne desetine gospostva Gornji Grad za Rakuše in Migojnice
Zapisovalec	Pongrac Lemež
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 20,1–20,7 x 32,2–32,7 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1790–1844.

Zaporedna št. 4	
Čas in kraj nastanka	1792, [Migojnice]
Vsebina	Register žitne desetine gospostva Gornji Grad za Rakuše in Migojnice
Zapisovalec	Pongrac Lemež
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 20,8–21,5 x 33,5–33,7 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1790–1844.

Zaporedna št. 5	
Čas in kraj nastanka	1790, [Vologa]
Vsebina	Register žitne desetine gospostva Gornji Grad za Vologo
Zapisovalec	Neznani
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 22,0–22,5 x 34,5 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 36, a. e. 3/36, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1790–1843.

¹⁰ ZAC, ZAC 536, Gospostvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad 1790–1844.

¹¹ Pongrac Lemež ali njegov soimenjak (sin) je po franciscejskem katastru iz leta 1825 gospodaril v Migojnicah št. 3, v zaselku Lemež (*Lemes*) južno od ledine Rakuše (*Rakusche*) (ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 351, k. o. Zabukovica, 1825, mapni list I; zapisnik stavbnih parcel, 8. 3. 1826). Na št. 3 je po desetinskih registrih iz let 1789–1792 gospodaril Jurij Lemež, najbrž Pongračev oče.

Zaporedna št. 6	
Čas in kraj nastanka	1791, [Vologa]
Vsebina	Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad za Vologo
Zapisovalec	Neznan, kmečki človek.
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 21,8–22,0 x 34,5 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 36, a. e. 3/36, Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad 1790–1843.

Zaporedna št. 7	
Čas in kraj nastanka	1792, [Vologa]
Vsebina	Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad za Vologo
Zapisovalec	Neznan, kmečki človek.
Oblika	Pola, prepognjena, list meri 21,8–22,2 x 34,5 cm, popisane so vse 4 strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 36, a. e. 3/36, Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad 1790–1843.

Zaporedna št. 8	
Čas in kraj nastanka	1803, [Braslovče]
Vsebina	Register žitne desetine župnije Braslovče
Zapisovalec	Neznan.
Oblika	Prvi del je nevezana preganjena pola, list meri 16,5 x 20,0 cm, popisane so vse 4 strani. Drugi del so štiri z vrstico sešite preganjene pole, list meri 19,0 x 24,0 cm, zadnji list je nepopisan.
Hranišče	StLA, A. Fraßlau, Markt und Pfarre, K 1, H 5, Getreidezehent 1750–1845.

Registarske ad. 5^{te} kralj.
žitla Desetina je, pod Gornji Grad

Kraj Eniga Krajcarje	Kraj Eniga Krajcarje	Ime inu Lomon. teh Pavro	V kraj eni fari inu Sofstki	De. v fah pode poselci
Lele fo	Pod Prebolt	1. Andrej. Lemel	lelefo	lelefo
V fe	Pod Prebolt	2. Jozab. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	3. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	4. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	5. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	6. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	7. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	8. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	9. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	10. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	11. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	12. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	13. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	14. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	15. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	16. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	17. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	18. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	19. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	20. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	21. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	22. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	23. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	24. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	25. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	26. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	27. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	28. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	29. Juri. Lemel	lelefo	lelefo
Pod Plum	Pod Prebolt	30. Juri. Lemel	lelefo	lelefo

Del desetinskega registra za Rakuše in Migojnice iz leta 1792
(ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85).

Tudi vološki desetinski registri niso delo zakupnika desetine, ampak neke druge za to naprošene osebe, katere pisava je okornejša od Lemeževe. Nepismenega zakupnika (štantmana) Blažeta Trbovca je namreč v zadnjem registru iz leta 1792 podpisal gornjegrajski gosposčinski uradnik, on pa se je samo podkrižal. V vseh treh registrih je izpričana Trbovčeva identiteta, in sicer je šlo za gornjegrajskega podložnika s hišne številke 41. Trbovc je bil tudi sam desetinski obveznik z Vologe in je kot tak vpisan v vseh treh registrih.¹²

V nadaljevanju sta objavljena samo začetka prvega migojnškega (1789) in prvega vološkega registra (1790). Vsebinsko se je namreč v poznejših registrih le malo spreminjala.

Desetinski register za Rakuše in Migojnice 1789	
[Naslov]	
Regifhtre od Shitne Defetine V Grifhki fari Pod Gorni Grat Zela Desetina od Leta 1790 1789	
Glava razpredelnice	Izpolnjena razpredelnica
Pod kai fa eniga Komfarije inu Kai fa ene fare	So vfi lete pod Novu Zele ¹³ jnu V Grishki Fari
Ime te foseske inu teh Gruntu	ta nar prvi terije fo v Rakufheh pa fo Megonfhki sofeski inu te drugi fo pa Vfi V Megoinizh= zah inu je Zela Desetina pod Gorni Grat Od letih gruntu
Hifhna Numare	1
Pod Kai fa eno Gosposko	Pod Prabolt
Imer teh Bertu ¹⁴ inu Zomen ¹⁵	Andrej Lemefs
Od Vfake Nive posebei perdeug	---
tolk je Perdelau	Pfheniza / Nafat / Par/ Erh / Nafat / Par/ Ovufh / Nafat / Par/
tolk je pa dau Desetine	Pfheniza / Nafat / Par/ Erh / Nafat / Par/ Ovfs / Nafat / Par/

Desetinski register za Vologo 1790	
[Naslov]	
Defsetjnska Rajtinga v tem Lejtv 1790 v farri Vranskj pod Komserjata V vostrovzo ¹⁶ (Okvlza jmenvana Vollah.) tvkei v te okvllzi jma Defsetjino v Shtante Sa plazhet Blashe Terbovz Pod Nvmaro 41 Podloshen Pod Gornjgrad. Kmetji So vfe vkupei podloshni pod Gornigrad Gosposke.	
Glava razpredelnice	Izpolnjena razpredelnica
Letj jmena tih Kmetov	Matevsh
Perjmki	Meklavzhez
hishne Numare	N. 1
jmena tih Njv	1. Na Reshenz 2. Na Devzih 3. Na Rebri 4. Na Preshenz
Svma Al shtvjvlv tih Defsetin= Skjh Snopov, toje dva talla. ta Katere gresta, Nato posteno Zefsarsko Greshjno V Gornj grat ta treki tal. al trekj Snop dajo Letj Kmetji Gospodv fajma= sahtrv na vransko.	

¹² Po franciscejskem katastru iz leta 1825 je na hišni številki 41 jugovzhodno od Vologe gospodaril Janez Trbovc, njegova domačija pa je skupaj z Vologo spadala pod naselje Sv. Jeronim (ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 107, k. o. Sv. Jeronim, 1825, mapni list III; zapisnik stavbnih parcel, 4. 1. 1826).

¹³ Novo Celje.

¹⁴ Birt = gospodar.

¹⁵ Priimek, nemško Zuname.

¹⁶ Ojstrica pri Taboru.

Shitv je pak Lete Sorte	Vsheniza Arsh jezhmen Ovs
[Naslov na zadnji strani] Votloh vejs Pod S. jostam Defsetjskj Stantman Blashe Terbovz G: G: ¹⁷ P: ¹⁸ v Gornj Grad 1790	

Registri so prevod nemškega vzorca, vološke rubrike se nekoliko razlikujejo od migojniških in prav tako vrste dajatev. Tako je bila pri migojniških potrebna rubrika o pripadnosti podložnika zemljiškemu gospodarstvu, ki je pri voloških odpadla, saj so bili vsi tamkajšnji kmetje podložni škofijskemu gospodarstvu Gornji Grad. Posebnosti migojniških registrov so adaptirani nemški izraz *comen* (nem. *Zuname*) za priimek in izražanje količine žita v *nasadih* (nem. *Ansatz*) in *parih* (nem. *Paar*). Zadnje srečamo tudi pri desetinskem registru braslovške župnije iz leta 1803.¹⁹ Na hriboviti Vologi so del desetine razumljivo oddajali v ovsu, ki ga v migojniških registrih ne najdemo. Vološki so poleg tega bogatejši za vrsto ledinskih imen njiv, npr. *na Lokah*, *Na podovnz*, *vraspokj*, *Njva Per Snamnv* ipd.

Z desetino v Rakušah in Migojnicah je neposredno povezano pismo, ki ga je Pongrac Lemež lastnoročno napisal v slovenščini in ga v imenu migojniške soseske naslovil na oskrbnika (amtmana) gornjegrajskega gospodarstva. Gre za spremni dopis, poslan po neznani osebi v Gornji Grad skupaj z desetinskim registrom za leto 1791. Datiran je 28. aprila 1791 v Rakušah, kjer je stala Lemeževa domačija, in napisan na samostojnem listu, ki meri 19,5–19,7 x 20,5–20,7 cm.²⁰ Migojniška soseska se v njem opravičuje, zakaj desetina ni popisana od vsake njive posebej, in napoveduje, da bo odslej lahko tako. Lemežovo pismo je, kolikor vemo, najstarejše slovensko pismo, nastalo v Spodnji Savinjski dolini, v obravnavo pa je vključeno, ker gre za zapis uradovale narave, ne za zasebno pisanje.

Pismo Pongraca Lemeža gornjegrajskemu oskrbniku, Rakuše, 28. april 1791			
Transkripcija		Transliteracija	
Dober Dan Zhasti V redni Gnadlivi Gospod Ambolt ²¹		Dober dan, častivredni gnadlivi gospod ambolt!	
Neh Profi Megonfhka Safeska de nabodo famerli fato Ker niso od V fake Nive pofebei dali Raitinge fakai Ker nifo popret fa merquvali tok pa nei Zhe Ozhjo posihmal taku jmeti tok pa nei letemo Kateri je Nem leto pernefu povedo Vinfke Defetine pa nezni od Jezhmena inu od Ajd pa nez Na dajejo Oben Krat		Neh prosi megonška saseska, de na bodo zamerli, zato ker niso od vsake nive posebej dali raitinge, zakaj ker niso popret zamerkali. Tok pa če očjo posihmal taku imeti, tok pa nej le-temo, kateri je nem le-to pernesu, povedo. Vinske desetine pa neč ni, od ječmena inu od ajd pa neč na dajejo obenkrat.	
25 Dan Mali traven	Pongraz Lemefs	25. dan mali traven	Pongrac Lemež
1791	V Rakufheh	1791	v Rakušeh

Slovenščino srečamo sicer še v nekaterih gornjegrajskih desetinskih registrih, vendar le pri ledinskih imenih, osebnih imenih in priimkih ter krajevnih imenih gospodarstev. Iz spodnjesavinjskega prostora so najstarejši trije žitni registri za Topovlje in Parizlje pri Braslovčah, ki jih je v letih 1789, 1790 in 1791 sestavil zakupnik Maks Jožef Sauer. V njih so v izpiljeni lepopisni pisavi navedena slovensko vsa ledinska imena njiv, npr. *Stuk*

¹⁷ Gornji Grad.

¹⁸ Podložen.

¹⁹ Golec, *Urbarialia slovenica*, str. 297–300.

²⁰ ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 6/85, Register žitne desetine gospodarstva Gornji Grad 1790–1844.

²¹ Nad črko *m* je še en manjši *m*.

pod *Parishlam*, *Sglainza*, *Per Krisbo* itd.²² Poznejši registri imajo tiskane nemške obrazce. Takšen je register vinske desetine za Trnavo, Šentrupert in Orlo vas iz leta 1808, v katerega je popisovalec slovensko vpisal imena podložnikov ter deloma zemljiških gospostev in sosesk.²³ Zanimivo je, da je overitev razen navedbe datuma v celoti slovenska. Popisovalec Jurij Glavnik je očitno posegel po slovenščini zaradi obeh prič, ki nista bili pismeni. Sklepni del registra se glasi:

Gasper Zisey x jnu	Den 6. 9ber 1808.
Andrej fonda x Koker Prizhe	Georg Glaunigg m[anu] p[ropria] Popisauaz

Tiskani obrazci so eden od razlogov, da je bilo pozneje za rabo slovenščine manj možnosti. V slovenskem jeziku so lahko vanje vpisovali tako rekoč samo lastna imena.

S svojimi osmimi slovenskimi desetinskimi registri se je Spodnja Savinjska dolina po številčnosti in starosti te zvrsti doslej skoraj povsem neznanih slovenskih uradovanih dokumentov zavihtela na prednostno mesto. V Zgodovinskem arhivu Celje se je ohranilo nekaj mlajših registrov iz Zgornje Savinjske doline,²⁴ za isti prostor jih začeni z letom 1794 najdemo več v Nadškofjskem arhivu Ljubljana v fondu gornjegrajskega gospodstva,²⁵ iz drugih slovenskih pokrajin pa vsaj za zdaj ne poznamo še nobenega.

Oporoke iz prve polovice 19. stoletja

Tudi po številčnosti starejših slovenskih oporok je Spodnja Savinjska dolina na Slovenskem vodilna, čeravno njene oporoke niso med zgodnejšimi in se nanašajo izključno na zadnjo voljo kmečkih ljudi.

Oporoke, napisane v slovenskem jeziku do srede 19. stoletja, ki v uradovnem pismenstvu v slovenščini pomeni prelomnico, so bile do nedavnega komaj znana zvrst starejših slovenskih dokumentov. Zapisovanje ustnih oporok pred pričami, ne da bi jih sproti prevajali v drug jezik, je namreč nasploh zelo pozna praksa. Oporoke drugače kot prisege nimajo tako intimne (sakralne) note, da bi morale biti zvest posnetek oporočiteljevih besed, zato so jih pismeni ljudje lažje oblikovali v uradovnem jeziku (nemščini, latinščini, italijanščini), ki so ga v pisni obliki obvladali neprimerno bolje. Zapisovanje oporok v slovenščini se je razmahnilo šele od konca 18. stoletja dalje, vzporedno s povečano stopnjo pismenosti kot posledico terezijanske šolske reforme s splošno šolsko obveznostjo (1774), splošno sicer samo na deklarativni ravni.

Nabor oporok v slovenščini tako po trenutnem stanju raziskanosti ni več neznan – skupno jih je 42 iz časovnega razpona 1671–1850, od tega 36 ali 85,7 % iz časa po letu 1800. Med temi je 21 ali skoraj tri petine s Štajerskega, od teh pa kar 15 ali 41,7 % iz Spodnje Savinjske doline; nastali so med letoma 1809 in 1844. Pri vseh gre za zapis ustno izražene zadnje volje, velika večina zapisovalcev pa je bila kmečkih ljudi (11 ali 12). Nekateri zapisovalci so v tej vlogi izpričani večkrat, tako trikrat Jernej Zajc, rihtar v Andražu nad Polzelo, in po dvakrat Jurij Zakonšek in Martin Dobnikar, oba z območja Tabora. Vse oporoke so se ohranile v zapuščinskih spisih t. i. krajevnih sodišč.²⁶

Seznam oporok (1809–1844)

Zaporedna št. 1	
Čas in kraj nastanka	1809 22. 1., [Ločica pri Vranskem]
Vsebina	Oporoka podložnika Antona Livka.
Zapisovalec	Jakob Ručigoj, kmečki človek.
Oblika	Pola, prvotno zložena v obliki pisma, list meri 35,4–35,6 x 21,8–22,5 cm, popisane so tri strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 3, Nepravdna dokumentacija za leti 1821 in 1822, IX/44.

²² ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 83, a. e. 1/83, Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad 1789–1846.

²³ ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 85, a. e. 5/85, Register vinske desetine gospodstva Gornji Grad 1808.

²⁴ Npr. register žitne desetine za Ljubno v Zgornji Savinjski dolini iz leta 1828 (ZAC, ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad, šk. 36, a. e. 9/36, Register žitne desetine gospodstva Gornji grad 1828–1833) in register desetine za Solčavo iz let 1840–1842 (prav tam, šk. 84, 1/84, Register žitne desetine gospodstva Gornji Grad 1789–1847).

²⁵ NSAL, NSAL 20, Gornji Grad Avstrija, K 68, Desetine – splošno. – Te desetinske registre je leta 2011 evidencial Žiga Zwitter in doslej še niso bili obravnavani.

²⁶ Golec, *Slovenske oporoke*, s. p., 1. Mesto oporok v slovenskem jeziku, 2. Pregled slovenskih oporok (1671–1850) in z oporokami povezanih prišeznih besedil (1734–1795).

Zaporedna št. 2	
Čas in kraj nastanka	1821 III. 8., Andraž nad Polzelo
Vsebina	Oporoka podložnika Jakoba Dreva.
Zapisovalec	Jernej Zajc, rihtar v Sv. Andražu.
Oblika	Samostojen list, prvotno zložen v obliki pisma, meri 32,2–32,7 x 21,7–21,8 cm, popisani sta obe strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 528, Krajevno sodišče gosposčine Novi Klošter, šk. 1, Z 1, Zapuščine 1821–1830, zapuščinski spis Jakoba Dreva.

Zaporedna št. 3	
Čas in kraj nastanka	1822 IV. 28., Zaglink, zaselek Miklavža pri Taboru
Vsebina	Oporoka podložnice Alene (Helene) Ribar, samske kmečke hčerke.
Zapisovalec	Jurij Grabnar, kmečki človek.
Oblika	Samostojen list, meri 34,2 x 21,0–21,1 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 4, Nepravdna dokumentacija za leti 1822–1823, IX/131.

Zaporedna št. 4	
Čas in kraj nastanka	1825 III. 13., Andraž nad Polzelo
Vsebina	Oporoka podložnika Marka Potočnika.
Zapisovalec	Jernej Zajc, rihtar v Sv. Andražu.
Oblika	Samostojen list, prvotno zložen v obliki pisma, meri 33,7 x 20,2–21,0 cm.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gospodstva Šenek, šk. 1, št. 24, zapuščinski spis Marka Potočnika.

Zaporedna št. 5	
Čas in kraj nastanka	1827 II. 21., [Loke pri Taboru]
Vsebina	Oporoka podložnice Helene (Alene) Tičar.
Zapisovalec	Martin Dobnikar, kmečki človek.
Oblika	Polá, list meri 32,4–33,0 x 20,8–21,0 cm, popisani sta prva in druga stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 7, N7/21, zapuščinski spis Helene Tičar.

Zaporedna št. 6	
Čas in kraj nastanka	1828 XII. 28., [Konošek, zaselek Miklavža pri Taboru]
Vsebina	Oporoka podložnice Marjete Konovšek, vdove preužitkarice.
Zapisovalec	Jurij Zakonšek, kmečki človek.
Oblika	Samostojen list, prvotno zložen v obliki pisma, meri 31,0–31,5 x 20,2–21,0 cm, popisani sta obe strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 9, N9/2, zapuščinski spis Marjete Konovšek.

Zaporedna št. 7	
Čas in kraj nastanka	1829 IV. 8., Miklavž pri Taboru
Vsebina	Oporoka podložnice Mice (Marije) Bokal ali Živulkar, vdove preužitkarice.
Zapisovalec	Jurij Zakonšek, kmečki človek.
Oblika	Samostojen list, meri 22,5 x 20,6 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 9, N9/12, zapuščinski spis Marije Bokal.

Zaporedna št. 8	
Čas in kraj nastanka	1830 III. 30., Loke pri Taboru
Vsebina	Oporoka podložnice Lize (Elizabete) Knez, rojene Pirkovič, vdove oštetarice.
Zapisovalec	Neznan, v pisanju izurjen uradnik ali duhovnik.
Oblika	Samostojen list, meri 33,7 x 20,7–21,2 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 9, N9/35, zapuščinski spis Elizabete Knez, rojene Pirkovič.

Zaporedna št. 9	
Čas in kraj nastanka	1831 III. 20., Črni Vrh pri Taboru
Vsebina	Oporoka podložnika Martina Vrhovca, preužitkarja.
Zapisovalec	Martin Dobnikar, kmečki človek.
Oblika	Samostojen list, meri 33,8–34,2 x 20,6–20,8 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk.14, II/34, zapuščinski spis Martina Ocepka, po domače Vrhovca.

Zaporedna št. 10	
Čas in kraj nastanka	1832 II. 27., [Pirešica pri Galiciji]
Vsebina	Oporoka podložnika Antona Brinška iz Pirešice pri Galiciji.
Zapisovalec	Martin Pernovšek, kmečki človek.
Oblika	Pola, list meri 31,1–31,4 x 19,8–20,7 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gosposčine Šenek, šk. 2, št. 65, zapuščinski spis Antona Brinška.

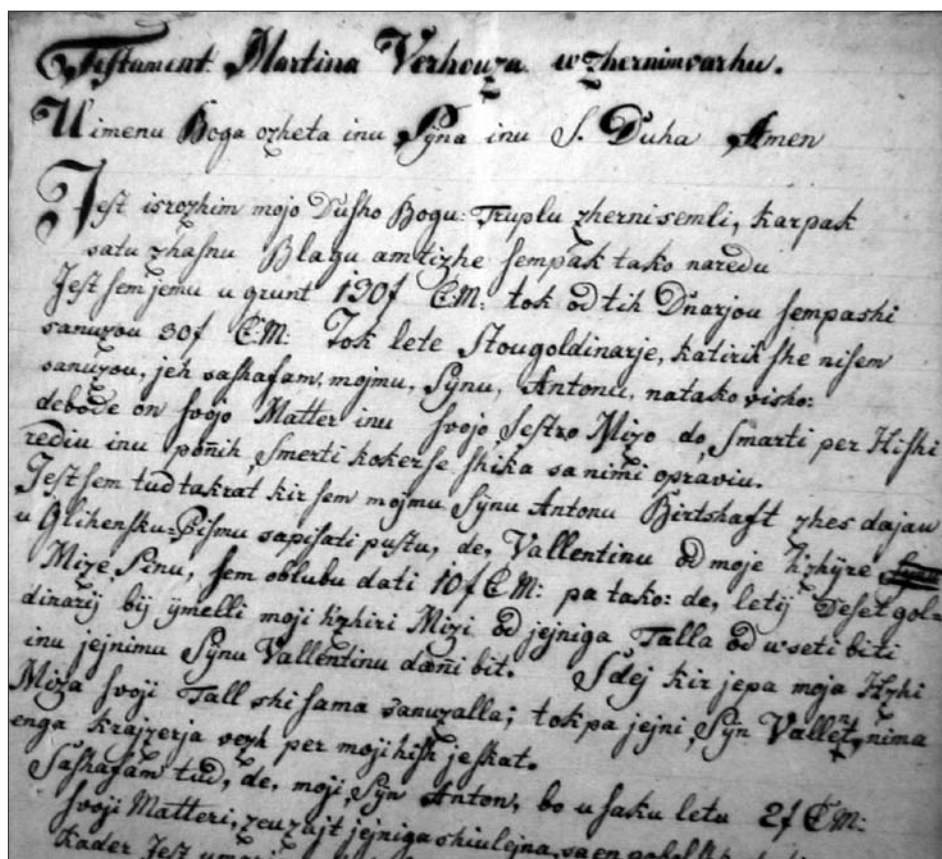
Zaporedna št. 11	
Čas in kraj nastanka	1835 IV. 23. ali malo pred tem, [Založe pri Polzeli]
Vsebina	Oporoka podložnika Antona Kolenca, preužitkarja.
Zapisovalec	Jurij Bovha, neznanega stanu.
Oblika	Samostojen list, meri 37,0–37,2 x 22,2–22,5 cm, popisana je prva stran.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gosposčine Šenek, šk. 4, št. 122, zapuščinski spis Antona Kolenca.

Zaporedna št. 12	
Čas in kraj nastanka	1837 VI. 9., Andraž nad Polzelo
Vsebina	Oporoka podložnice Elizabete Razpotnik, poročene Klapel, vdove viničarke.
Zapisovalec	Jernej Zajc, kmečki človek, prej rihtar v Sv. Andražu.
Oblika	Samostojen list, prvotno zložen v obliki pisma, meri 32,2–32,5 x 20,2 cm, popisani sta obe strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gosposčine Šenek, šk. 3, št. 121, zapuščinski spis Elizabete Razpotnik.

Zaporedna št. 13	
Čas in kraj nastanka	1840 III. 17., Tešova pri Vranskem
Vsebina	Oporoka podložnika Mihaela Zavrtnika, po domače Uraniča.
Zapisovalec	Gregor Vašte, neznanega stanu, verjetno uradnik.
Oblika	Pola, list meri 33,8 x 20,5 cm, popisane so tri strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 500, Krajevno sodišče posestva Brode, šk. 1, Zapuščinski spisi, zapuščinski spis Mihaela Uraniča.

Zaporedna št. 14	
Čas in kraj nastanka	1842 I. 7., Zavrh pri Galiciji
Vsebina	Oporoka podložnika Antona Supergarja.
Zapisovalec	Martin Gmajnar, verjetno uradnik.
Oblika	Pola, list meri 35,0–35,2 x 20,3–20,4 cm, popisane so tri strani. Dodani list meri 25,0 x 21,2–22,0 cm, popisani sta dve strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 542, Krajevno sodišče gosposčine Ranšperk, šk. 1, št. 25, zapuščinski spis Antona Šupergerja.

Zaporedna št. 15	
Čas in kraj nastanka	1844 X. 1., Železno pri Galiciji
Vsebina	Oporoka podložnice Marije Vengust, vdove preužitkarice.
Zapisovalec	Martin Gmajnar, verjetno uradnik.
Oblika	Pola, prvotno zložena v obliki pisma, list meri 33,3 x 19,6–19,8 cm, popisane so tri strani.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gosposčine Šenek, šk. 5, št. 168, zapuščinski spis Marije Vengust.



Začetek oporoke Martina Ocepka, po domače Vrhovca, iz Črnega Vrha pri Taboru, 20. marca 1831
(ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk.14, II/34).

Od skupno 15 spodnesavinjskih slovenskih oporok smo za objavo izbrali zapis ustno izrečene zadnje volje Martina Ocepka, po domače Vrhovca, iz Črnega Vrha pri Taboru, nastal leta 1831. Prvi razlog je ta, da je Vrhovčeva oporoka ena tistih, ki bi jo lahko imenovali tipična. Narekoval jo je namreč umirajoči preužitkar, zapisal pa pismen kmečki človek iz sosesčine. Zaradi lažje razumljivosti je oporočno besedilo objavljeno v dveh različicah, v transkribirani in transliterirani obliki.

1831 III. 20., Črni Vrh pri Taboru – oporoka podložnika Martina Ocepka, po domače Vrhovca

Transkripcija

Jeſt izrozhim mojo Duſho Bogu: Truplu zherni ſemli, karpak ſatu zhafnu Blagu. amtizhe ſempak tako naredu
Jeſt ſem jemu u grunt 130 f C:M. tok od tih Dnarjou ſempashi ſanuzou 30 f C:M. Tok lete Stou goldinarje, katirih ſhe niſem ſanuzou, jeh ſafhafam, mojmu, Synu, Antonu, natakoviſho: debode on fvojo Matter inu fvojo Seſtro Mizo do Smarti per Hiſhi rediu inu ponnih Smerti koker ſe ſhika ſa nimi opraviu.
Jeſt ſem tud takrat kir ſem mojmu Synu Antonu Birtshaft zhes dajau u Glihenſku=Pifmu ſapifati puſtu, de, Vallentinu od moje hzhjre Synu Mize Sinu, ſem oblubu dati 10 f C. M: pa tako: de, letij Defet goldinarj by ymelli moji kzhiri Mizi od jejniga Talla od u ſeti biti inu jejnimu Synu Vallentinu dannu bit. Sdej kir je pa moja Hzhhi Miza fvoij Tall ſhi fama ſanuzalla; tok pa jejni Sjn Vallent nima enga krajzerja vezh per moji hiſh jeſkat.
Jeſt ſem tud, de, moji Sjn Antoni, bo u ſaku letu 2 f C:M: fvoji Matteri, zezujit jejniga ſhiulojina, vaen ſobalht.
Testament Martina Verhouza u'Zhernimvarhu.
U'imenu Boga ozheta inu Syna inu S. Duha Amen

Safhafam tud, de, moÿ, Sÿn Anton, bo u fsaku letu 2 f CM:
fvoji Matteri, zeuzajt jejniga shiulejna, sa en pobolfhk dati mogu.
Kader Jeft umarjem, tok bo moÿ A Sÿn, dua goldinarja C.M:
sa S. Mafhe dati mogu, u ´glihivishi ~~tud kad~~ tud, kader bo negova
Matti inu negova feftra Miza umarla, tok bo tudi per ufake fmerti
2 f C.M: sa S. Mafhe dati mogu.

Tako je moja sadna Mifsu inu Volla.

Martin Verhouz den 20^{ten} März
1831.

x Jur Zherne Prizhe
x Anton Homfhak
x Andrej Bokau
Martin Dobnigger m[anu] p[ropri]a

On je biu per dobri Pammeti kir je le to govoru.

Transliteracija

Testament Martina Vrhovca v Črnim varhu
V imenu Boga Očeta inu Sina inu S. Duha. Amen.

Jest izročim mojo dušo Bogu, truplu črni zemli, kar pak
sa tu časnu blagu am tiče, sem pak tako naredu.
Jest sem jemu v grunt 130 f²⁷ C:M.;²⁸ tok od tih dnarjov sem pa ži
zanucou 30 f C:M.; tok le-te stou goldinarje, katirih še nisem
zanucou, jeh zašafam mojmu sinu Antonu na tako vižo,
de bode on svojo mater inu svojo sestro Mico do smarti per hiši
rediu inu po nih smrti, koker se šika, za nimi opraviu.
Jest sem tud takrat, kir sem mojmu sinu Antonu birtšaft čez dajau,
v glihensku pismu zapisati pustu, de Valentinu, od moje hčire
Mice sinu, sem oblubu dati 10 f C. M., pa tako, de le-ti deset
goldinarji bi imeli moji kčiri Mici od jejniga tala odvzeti biti
inu jejnimu sinu Valentinu dani bit. Zdej, kir je pa moja hči
Mica svoj tal ži sama zanucala, tok pa jejni sin Valent nima
enga krajcerja več per moji hiš jeskat.
Zašafam tud, de moj sin Anton bo vsaku letu 2 f CM
svoji materi, ceu cajt jejniga živlejna za en pobolšk dati mogu.
Kader jest umarjem, tok bo moj sin dva goldinarja CM
za s. maše dati mogu, v glihi viži tud, kader bo negova
mati inu negova sestra Mica umarla, tok bo tudi per vsake smrti
2 f CM za s. maše dati mogu.

Tako je moja zadna misu inu vola.

Martin Vrhovc den 20^{ten} März
1831.

x Jur Černe priče
x Anton Homšak
x Andrej Bokau
Martin Dobnikier m[anu] p[ropri]a

On je biu per dobri pameti, kir je le-to govoru.

²⁷ Florin = goldinar.

²⁸ Conventionalmünzen = konvencijska valuta. Gre za denar, ki so ga kovali iz kurantnega srebra od leta 1753 do uvedbe avstrijske valute leta 1857.

O zapisovalcu, Martinu Dobnikarju (1804–1872) iz Črnega Vrha 1, vemo več kot o vseh drugih zapisovalcih. V resnici se je pisal Dragar, Dobnikar pa je bilo domače ime četrtinske kmetije nedaleč od gradu Ojstrica, na kateri je v tem času gospodaril še njegov oče Jožef Dragar. Oženil se je pozno, šele leta 1843, ko mu je bilo že 38 let, in sicer potem ko so starši opešali, edina sestra pa se je omožila v okolici. Kot gospodar je sledil očetu šele tik pred njegovo smrtjo (1846), pri čemer je prevzel skromno posest in še skromnejšo leseno domačijo. Čeprav je bila družina majhna, bi Dragarjevi težko preživel samo od zemlje.²⁹ Tako je Martin izpričan kot »živinozdravnik« (*Tierarzt*), drugi dodaten zaslužek pa mu je prinašalo pisarstvo. V ojstriškem gosposčinskem arhivu sta namreč ohranjeni dve oporoki, nastali pod njegovim peresom v letih 1827 in 1831.³⁰ Dovršena pisarniška oblika in nemška datacija obeh Martinovih oporočnih besedil pričata, da je v mladosti hodil v šolo, in to v času, ko je bila najbližja šola na oddaljenem Vranskem. Morda je bil kot bližnji sosed Ojstrice deležen zasebnega pouka na gradu ali pa ga je oče res poslal v šole, čeprav je bil edinec in predviden za gospodarja.

Druga uradovalna besedila iz prve polovice 19. stoletja

Poleg desetinskih registrov in oporok poznamo še pet besedil, ki pripadajo štirim različnim zvrstem, in sicer razglas (1823), dve pobotnici (1823 in 1826), popis zapuščine (med 1823 in 1830) in sodno prisego (1838). Vsa so se ohranila med gradivom krajevnih sodišč gospostev Šenek in Ojstrica, nastala pa so na petih lokacijah: v šeneški in ojstriški gosposčinski pisarni, v Andražu nad Polzelo, v Železnem pri Galiciji in v Marija Reki. Medtem ko sta razglas in sodno prisego zapisala gosposčinska uradnika, so obe pobotnici in popis zapuščine delo kmečkih ljudi, dveh rihtarjev in mežnarja.

Seznam drugih uradovnih besedil (1823–1838)

Zaporedna št. 1	
Čas in kraj nastanka	1823 III. 14., Ojstrica
Vsebina	Razglas v zvezi z zapuščino Šimna Breznikarja, samskega hlapca v Marija Reki
Zapisovalec	N. Ritter (?), gosposčinski uradnik
Oblika	Pol v obliki pisma, list meri 19,5–19,8 x 31,9–32,1 cm.
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 5, IX/181, zapuščinski spis Simona Breznikarja.

Zaporedna št. 2	
Čas in kraj nastanka	[1823] IV. 24., Marija Reka
Vsebina	Pobotnica Blaža Terplana, mežnarja v Marija Reki, o prejemu plačila
Zapisovalec	Blaž Terplan, mežnar v Marija Reki
Oblika	Samostojen list, meri 18,2–19,0 x 20,9–21,2 cm
Hranišče	ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 5, IX/181, zapuščinski spis Simona Breznikarja.

Zaporedna št. 3	
Čas in kraj nastanka	1826 V. 21., Andraž nad Polzelo
Vsebina	Pobotnica Uršule Melanšek iz Brezovega o prejeti dediščini
Zapisovalec	Jernej Zajc, kmečki človek, prej rihtar v Sv. Andražu
Oblika	Samostojen list, meri 18,8–20,0 x 33,1–33,2 cm
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gospostva Šenek, šk. 2, št. 66, zapuščinski spis Uršule Melanšek.

Zaporedna št. 4	
Čas in kraj nastanka	Med 1823 in 1830, Železno pri Galiciji
Vsebina	Popis premične zapuščine Marije – Mice Naraks iz »Hasenegga«
Zapisovalec	Janez Videmšek, rihtar v Železnem
Oblika	Samostojen list, prepognjen, meri 22,8–24,0 x 38,6 cm
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gospostva Šenek, šk. 1, št. 52, zapuščinski spis Marije Naraks.

²⁹ Golec, Preteklost Dragarjevega rodu, str. 75–76.

³⁰ Gl. razpredelnico zgoraj in objavo v: Golec, *Slovenske oporoke*, s. p., Oporoka 19 in oporoka 28.

Zaporedna št. 5	
Čas in kraj nastanka	1838 31. 5., Šenek
Vsebina	Sodna prisega Lovrenca Natka
Zapisovalec	N. Forstner, gosposčinski uradnik
Oblika	Samostojen list, meri 21,0–21,6 x 34,5 cm.
Hranišče	ZAC, ZAC 557, Krajevno sodišče gospostva Šenek, šk. 6, Pravde in poravnave, št. 41, Lovrenc Natek in Jurij Vizjak.

Dve od petih besedil sta sestavni del iste zapuščinske zadeve, ki jo je leta 1823 vodilo krajevno sodišče gospostva Ojstrica in Podgrad. Kot krajevno pristojna sodna oblast je po smrti samskega hlapca Šimna Breznikarja izdalo razglas, naj se njegovi upniki in dolžniki zgledajo ob določenem dnevu in uri v ojstriški gosposčinski pisarni. Razglas je bil poslan župniku v Marija Reki s prošnjo, naj ga naslednjo nedeljo oznani. Šest tednov pozneje je v Marija Reki, kjer je Breznikar služil, nastala okorno napisana pobotnica tamkajšnjega mežnarja pokojnikovemu gospodarju za plačilo maše in druge stroške, povezane s pogrebom.

1823 III. 14., Ojstrica – razglas v zvezi z zapuščino Šimna Breznikarja, samskega hlapca v Marija Reki

Edict.

Ufsi taisti, katiri sa tim Rajnim
Shimen Wresnikir kir je ta 10.
dan Februarja koker ledig hla=
pez per Saversheku v' Reki umeru,
en Douh ali Erbshno pogirvat
imajo, nej se ta 26. dan Sushza,
to je, tisto Sredo po Matere Bo=
shje Osnanenje, s jutrej ob 9^{ti}
Uri u Ostershki Kazlii snajdejo,
koker tudi taisti, katiri so tim
rajnemu kaj doushni, ne smejo
vun ostati, szer bo prut njm po
postavi raunanu.
Tudi bota taisti dan dua k'
Premoshejnu tiga Rajniga sli=
shajozha Junza, per leti Greshini
pruti prezeinimu Plazhilu na Lici=
tirungo prodana, h' katiri so
Kupzi povableni.

Osterwitz, am 14^{ten} März 823.

[1823] IV. 24., Marija Reka – pobotnica Blaža Terplana, mežnarja v Marija Reki, o prejemu plačila

Qvittung

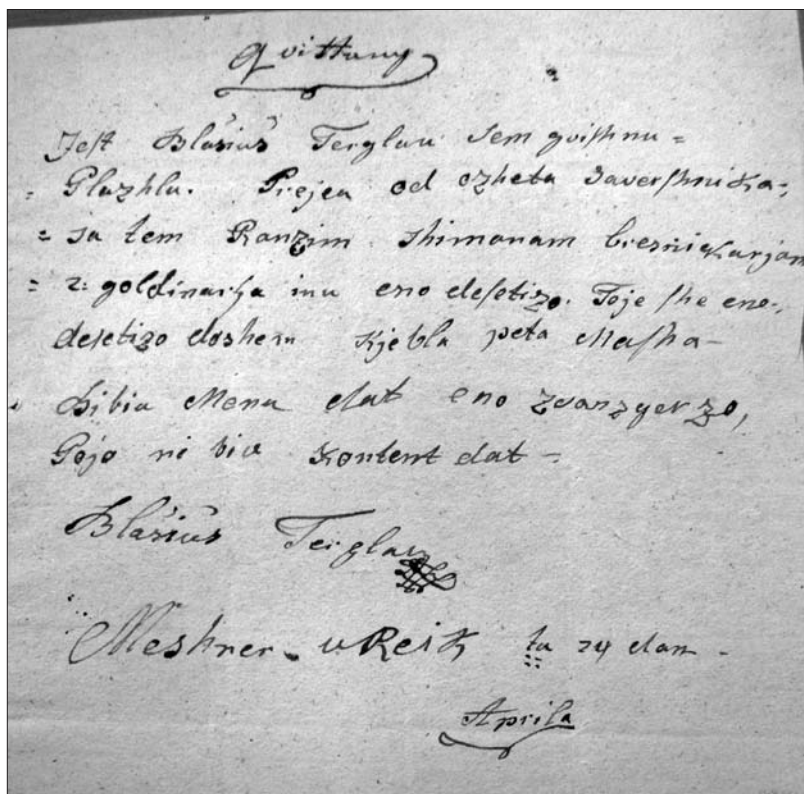
Jeft Blasius Terplan Sem gvifhnu
Plazhilu Prejeu od ozheta Saverfhnika
sa tem Ranzim shimonam bresnikarjam
2. goldinarja inu eno defetizo. Toje fhe eno
desetizo doshen kje bla peta Mafha.
Bi biu Menn dat eno zvanzgerzo,³¹
Pojo ni biu kontent dat.

Blasius Terplan m[anu] p[ropria]

Meshner uReik ta 24 dan

Aprila

³¹ Dvajsetica.



Pobotnica Blaža Terplana, mežnarja v Marija Reki, 24. aprila 1823 (ZAC, ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, šk. 5, IX/181).

Jernej Zajc iz Andraža nad Polzelo, ki ga sicer poznamo kot tamkajšnjega rihtarja in zapisovalca oporok, je leta 1826 v domačem kraju sestavil pobotnico Uršuli Melanšek iz Brezovega, da je od brata prejela dediščino po materi in očetu. Pobotnica se je ohranila v njenem zapuščinskem spisu iz let 1831–32. Uršula je bila samska dekla in je zapustila 13-letnega nezakonskega sina.

1826 V. 21., Andraž nad Polzelo – pobotnica Uršule Melanšek o prejeti dediščini

Quittunga.

Zhefs 10 f.³² C. M.³³ toje Desset Goldinerjou Srebernih

Dnarjou, Katere Sam jeft tukaŷ od Spodaŷ pod

Pisana S prizhemi, Rihtigg prejela Sa erbshno³⁴

po maŷmo Ozhetv inv Mater Na eno raŷtengo,³⁵ od

Moŷga Brata Blasha Melansheka, Keder pa to drugo

dobim tedaŷ mam pa datt popovnama ferzih.³⁶

Tv potardim is Svojoŷ desnoŷ Rokoŷ v Jimen teh

Prizh, is Svojim laŷtnim Imenam is Sraŷn parŷtavle

Nim Krishem, V Sosesk St. Andreje tega 21^{ten} Maŷ 1826.

X Vrsvla Mellanshegg taje Prejela dnarje

X Jvr Konshtt

X Anton Medvett Stana Prizho.

Jerneŷ Saitz m[anu] p[ropria] Pod pisov lete Jimene

inv Prizha.

Toje 10 f C. M.

³² Florin = goldinar.

³³ Conventionalmünzen = konvencijska valuta.

³⁴ Dediščina.

³⁵ Na račun.

³⁶ Odpoved, nem. Verzicht.

Zanimiv je popis skromne zapuščine Marije – Mice Naraks, ki ga je neznano kdaj, verjetno neposredno po njeni smrti – umrla je 8. januarja 1823 v neidentificiranem zaselku »Hasenegg« – sestavil Janez Videmšek, rihtar v Železnem pri Galiciji. Cenitev je opravil skupaj z Jurijem Cviklom, seznam pa napisal v okorni pisavi in kar z navadnim svinčnikom. Zapuščinska razprava pred krajevnim sodiščem gospostva Šenek je tekla šele sedem let pozneje, leta 1830.

Med 1823 in 1830 – Popis zapuščine Marije – Mice Naraks iz »Hasenegg«			
Samerk Al fhaznga famizoŷ naraxfh			
1 ena zhera meifelanrk _____		xr	
2 Kikle ena prafhna enahodna _____	fl	30	
3. 3. fertafi edan pifan edan pa fivv _____	1	48	
4 4 Aube ena prafhna 3 delovne _____	-	48	
5 ena Jopa s zharnego fokna _____	-	36	
6 dvojni Rakavz prafhni _____	-	15	
7 ena be la ŷanka _____	-	15	
8 zhera ŷanka hodna _____	-	7	
9 ena Ruta prafh na _____	-	18	
10 3 pafi fa opafati _____	-	34	
11 2 pri fl za ³⁷ _____	-	12	
12 ene zhrevle oflikane _____	-	9	
13 eno morelo _____	-	6	
	-	7	
An verglichenen Zuschuß	—	5	
		35	
Leta gvan ves ukop ŷe fhazan od	2	25	
dveh moŷhov ŷnu ti fo	—		Conv. Münzen ³⁸
Jur Zvikell	8	—	
Johann Vidamfhegg Rihter od		—	
m[anu] p[ropria] Shelesno		—	

Iz obravnavanega prostora imamo zdaj končno tudi prvo znano prisežno besedilo. Leta 1838 je v sodnem procesu med Lovrencem Natkom iz Pariželj in Jurijem Vizjakom iz Topovelj nastala sodna prisega Lovrenca Natka, s katero se tudi Spodnja Savinjska dolina uvršča na zemljevid območij z ohranjenimi prisežnimi besedili. Moža sta se pred krajevnim sodiščem Šenek pravdala zaradi kupnine za pod za mlatenje žita. Prisega je posebnost po tem, da jo je gosposki uradnik najprej napisal v nemščini in nato še v slovenskem prevodu, po katerem je Natek prisegel.

1838 V. 31., Šenek – sodna prisega Lovrenca Natka
[1. stran]
<u>Persega</u>
Jest Lorenz Natek perscheschem Bogu ozhet usimu mogozhnimu inu pravizhnimu ena prava pravizhna Persega bres usega nasaisa dershka ali duje su stopnosti ³⁹ teh besed, de ni res, de be biu jest u hisha tetga Jurja Wisiaka u Topoulah prischu, jen de sem ga is tetem besedam nagovorou, jest videm de bom skus zhes doblauvanje ⁴⁰ tega kuplenga zimpra al poda poskodvan, jen de mi ta toschen Jur Wisiak odgovoru

³⁷ Preslica.

³⁸ Vrstica v nemščini in seštevek pod njo sta bila dodana pozneje s črnilom.

³⁹ Nazajzadržka ali duje stopnosti = zadržka ali dvoumnosti.

⁴⁰ Čezdoblauvanje, kalk iz nem. Überkommung = prejetje.

[2. stran]

zhe je toku, tok te bom jest pa bres use
 skode derschu sa toj kup od 25 f 30 xr CM
 jen u emu brist⁴⁰ nasai plazhu, jen
 de sem jest tota ne gouva vola sa dober
 gor useu. Koker gvischno mi Bog po=
 magei. Amen.

X Lorenz Nattek
 Forstner m[anu] p[ropria]
 podpisou

Sklep

Potem ko še pred kratkim nismo poznali iz spodnjesavinjskega prostora nobenega starejšega slovenskega uradovalega besedila, so odkritja zadnjih let pokazala, da se jih je ohranilo zelo veliko. Resda so po nastanku mlajša, šele od konca 18. stoletja dalje, a zato tem bolj raznolika in specifičnih zvrsti. Spodnja Savinjska dolina se lahko pohvali z najstarejšimi in najštevilnejšimi desetinskimi registri, z največjim deležem oporok med vsemi slovenskimi pokrajinami – od tod je kar dobra tretjina vseh znanih oporok (15 od 42) iz časa pred sredo 19. stoletja – in s posameznimi primeri drugih zvrsti dokumentov, kot so pobotnica, popis zapuščine in sodna prisega. Odkritij zagotovo še ni konec in nikakor ni izključeno, da se bo pojavilo tudi kakšno besedilo starejšega nastanka.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
 AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko: C 107, C 351.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
 NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija: K 68.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
 A. Fraßlau, Markt und Pfarre: K 1.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
 ZAC 500, Krajevno sodišče posestva Brode: šk. 1.
 ZAC 528, Krajevno sodišče gosposčine Novi Klošter: šk. 1.
 ZAC 530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad: šk. 3, 4, 7, 9 in 14.
 ZAC 536, Gospodstvo Gornji Grad: šk. 36, 83, 84, 85.
 ZAC 542, Krajevno sodišče gosposčine Ranšperk: šk. 1.
 ZAC 557, Krajevno sodišče gospodstva Šenek: šk. 1–5.

LITERATURA

Golec, Boris: Preteklost Dragarjevega rodu iz okolice Tabora v Savinjski dolini (Družbeni in gospodarski prereiz z rodovnikom). *Celjski zbornik 1990*. Celje: Skupščina občine, 1990, str. 61–83.
 Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Elektronske znanstvene monografije (eZmono). Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011.
 Golec, Boris: *Slovenske oporoke in prisežna besedila o oporokah (1671–1850)*. Elektronske znanstvene monografije (eZmono). Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2017.
 Golec, Boris: Urbarialia slovenica – po sledih urbarjev in urbarialnih registrov v slovenskem jeziku med 17. in 19. stoletjem. *Arhivi* 29, 2006, št. 2, str. 275–304.
 Golia, Modest: Slovenica I. *Slavistična revija* XI, 1958, št. 1–2, str. 130–141.

⁴¹ Brist = rok, iz nem. Frist.

Kolar, Bogdan: Sinode škofa Hrena. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 19. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev, 1997, str. 441–478.

Koruza, Jože: O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jezik in slovnstvo* XVIII, 1972/73, št. 7–8, str. 244–254.

Vodnik po urbarjih in urbarialnih registrih štajerskih arhivov. Celje: Zgodovinski arhiv, Maribor: Nadškofijski arhiv, Pokrajinski arhiv, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2009.



Z U S A M M E N F A S S U N G

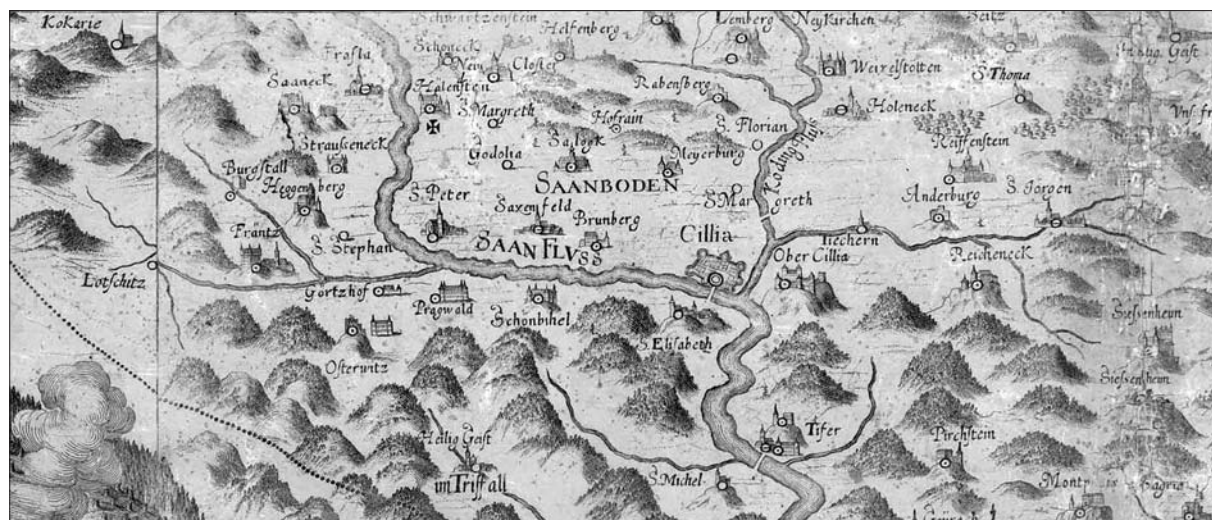
Die ältere slowenische Amtssprache im Unteren Sann-(Savinja)-Tal

Das in der slowenischen Steiermark zwischen dem Trojane-Pass im Westen und Cilli (Celje) im Osten gelegene Untere Sann-(Savinja)-Tal war noch bis vor kurzem ein Raum, wo keine Dokumente und andere Aktenstücke in der slowenischen Amtssprache aus der Zeit vor der Mitte des 19. Jahrhunderts überliefert zu sein schienen. Heute zeichnet er sich aus durch die größte Anzahl der slowenischen Testamente und die frühesten und zahlreichsten slowenischen Zehentregister. Es wurden auch andere Textsorten in slowenischer Amtssprache erfasst. Alle Testamente entstanden in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Zehentregister und andere Aktenstücke in slowenischer Sprache dagegen Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts. Im vorliegenden Beitrag wird auf die bisher unveröffentlichten Aktenstücke eingegangen und ein Verzeichnis aller bekannten Dokumente in slowenischer Sprache, die im Unteren Sann-(Savinja)-Tal entstanden sind, beigelegt.

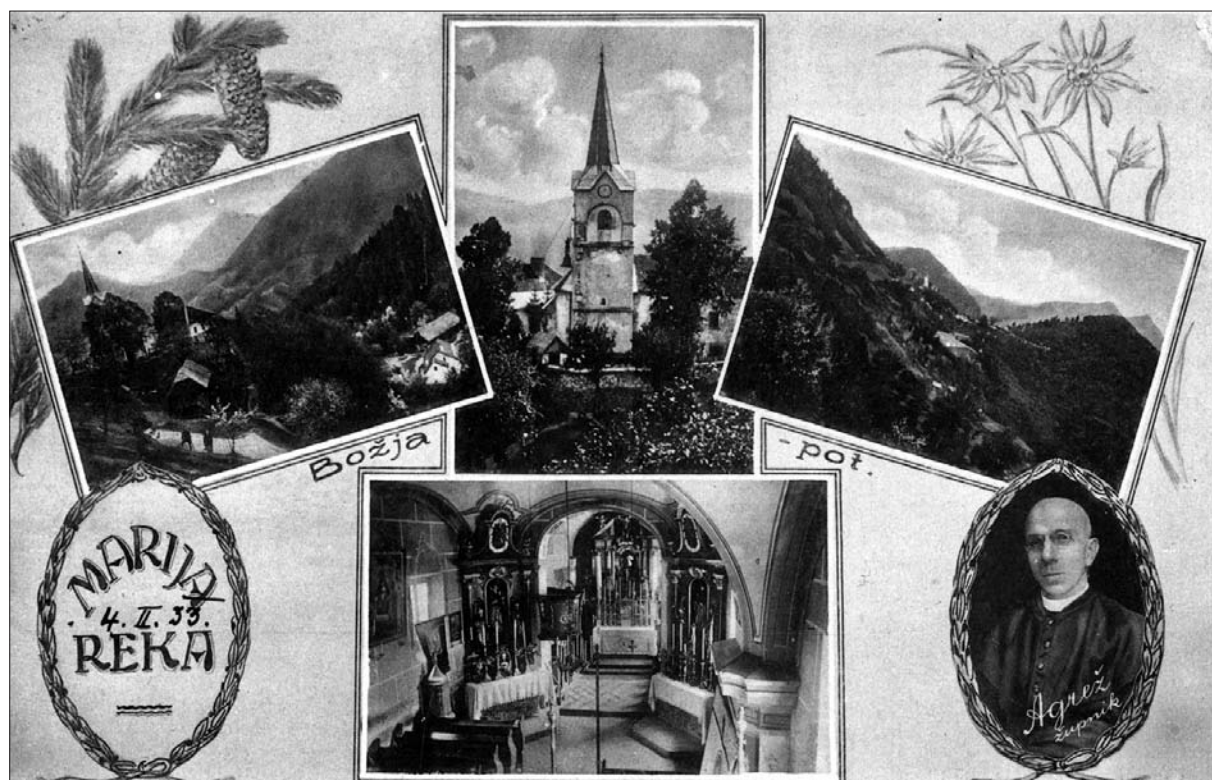
Die erste Gruppe von Aktenstücken setzt sich aus Zehentregistern zusammen. Sieben davon beziehen sich auf den Getreidezehent der bischöflichen Herrschaft Oberburg (Gornji Grad) in den Jahren 1789–1792. Für die Pächter des Getreidezehents wurden sie von mehr oder weniger schreibkundigen Bauersleuten verfasst, von denen einer aufgrund seiner Handschrift identifiziert wurde, der im Jahr 1791 im Namen der Gemeinde Migojnica eine Zuschrift an den Amtmann der Herrschaft Oberburg verfasst und unterschrieben hat. Bisher wurde nur das Zehentregister der Pfarrei Fraßlau (Braslovče) aus dem Jahr 1803 veröffentlicht, das als das einzig bekannte derartige Dokument in Slowenien galt.

Von insgesamt 42 slowenischen Testamenten, die bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts für den gesamten slowenischen Raum erfasst wurden, stammt gut ein Drittel (15) aus dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal. Alle stammen aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1809–1844) und gehören zu der größten Gruppe von Testamenten, die erst nach dem Jahr 1800 entstanden sind (36 von 42). Dieser Umstand überrascht nicht weiter, denn das Verfassen von Testamenten nahm erst seit dem Ende des 18. Jahrhunderts seinen Aufschwung – parallel zu größerer Schreibkundigkeit als Folge der mit der thesesianischen Schulreform eingeführten allgemeinen Schulpflicht (1774). Bei allen 15 Testamenten aus dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal handelt es sich um einen mündlich ausgedrückten letzten Willen, ein Großteil der Verfasser waren Bauersleute (11 oder 12), drei Verfasser sind in dieser Rolle zwei- bzw. dreimal überliefert. Alle Testamente sind in den Nachlassakten der sogenannten Ortsgerichte erhalten geblieben.

Neben den Zehentregistern und Testamenten sind uns noch vier Aktenstücke aus dem Unteren Sann-(Savinja)-Tal überliefert, die zu drei verschiedenen Textsorten gehören, und zwar: eine Bekanntmachung (1823), zwei Quittungen (1823 und 1826), ein Nachlassinventar (zwischen 1823 und 1830) und ein Gerichtseid (1838). Alle sind in den Akten zweier Ortsgerichte erhalten geblieben und an fünf Standorten entstanden. Während die Bekanntmachung und der Gerichtseid von Herrschaftsbeamten niedergeschrieben wurden, stammen die Quittungen und das Nachlassinventar aus der Feder von Bauersleuten. Sie sind ein Werk zweier Dorfrichter und eines Messners.



*Spodnja Savinjska dolina v drugi polovici 17. stoletja (izrez)
(Georg Matthäus Vischer: Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio. Graz, 1678).*



Razglednica Marija Reke, poslana leta 1933 (hrani Medobčinska splošna knjižnica Žalec).